

Vlašín, Štěpán

Historické romány Čestmíra Jeřábka

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1982, vol. 31, iss. D29, pp. 187-195

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108401>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ŠTĚPÁN VLAŠIN

HISTORICKÉ ROMÁNY ČESTMÍRA JEŘÁBKA

Nestor našich spisovatelů Čestmír Jeřábek (1893—1981) patřil mezi autory plodné a všestranné. Vstoupil do literatury nedlouho po první světové válce, v lednu 1921, hamsunovskou povídkou Výzva. Ale už předtím, od roku 1916, byl činný jako literární a divadelní kritik v moravských denících a po válce uveřejnil časopisecky řadu básní. Rok po prozické prvotině vydal dvě dramata.

Rané práce Jeřábkovy, především povídková kniha Zasklený člověk (vyšla 1923, ale vznikla o dva roky dříve), jsou typickým výrazem stinných stránek expresionismu. Cesta k realistickému zobrazení světa vedla přes utopický a detektivní román, ovlivněný Chestertonem a Karlem Čapkem. Romány Lidumil na kříži (1925) a Firma protokolova (1926) jsou stále ještě inspirovány více literaturou než životem a řeší problém dobra a zla velmi mlhavě.

Významným předělem v Jeřábkově tvorbě je teprve válečný román Svět hoří (1927). Autor zde opustil literární inspiraci a expresionistickou abstrakci a vypsal se z palčivých vnitřních zážitků, z hrůzy italské fronty.

V dalším období tvorby rozvíjel dovedně a vytrvale román psychologický a generační. Podává citlivou analýzu uměleckých typů — spisovatele v románě Pekelný ráj (1930), herce v Nedohráno (1943), komponisty a básníka v diptychu Letopisy české duše (1946) — a zároveň s tím zabírá i širokou problematiku společenskou v románech o své generaci, zastižené a rozvrácené válkou — v Světě na přídi (1933), v dílogii Dvoji svědectví (Cesta pozemská, 1935, Neumřela, ale spí, 1941), v Poselství z druhého břehu (1942). Ústředními typy těchto románů jsou příslušníci inteligence, uvěznění v maloměstském prostředí, zraňovaní jím — ale k rozbití pout jim chybí síla a odvaha. Marně hledají východisko, většinou ztroskotávají.

Pokrok v řešení vztahu jedince a společnosti přinesly obě historické trilogie z doby knížecí. První z nich — *Legenda ztraceného věku* (1938 až 1939) — čerpá z doby Křesomyslovy, Neklanovy a Bořivojovy. Osudy země na historickém přelomu mezi rodovým a feudálním zřízením dovedl už autor promítnout do živých lidských osudů.

Mezi jednotlivými díly trilogie uplyne vždy delší časová mezera. Hrdinou prvního dílu je kníže Křesomysl, druhého jeho syn Neklan a třetího Neklanův vnuk Bořivoj, první historicky doložený Přemyslovec. Jak už dosvědčuje název prvního dílu, *Hledači zlata*, vyšel Jeřábek z pověsti o Křesomyslovi a Horymírovi, jak ji najdeme u Kosmy a v Hájkově kronice. Vzpouří zemana Horymíra, který sleduje obranu rozvoje zemědělství, a knížete Křesomysla, který je okouzlen mocí zlata a chce s jeho pomocí přilákat cizí stavitele, kupce a vzdělance, kteří by povznesli Čechy na úroveň nejvyspělejších krajů, tvoří syžetovou osu díla.

Nenásilně podařilo se Jeřábkovi proměnit legendu v sociální román. Právem stavěl autor nejobsáhlejšího kritického rozboru *Hledačů zlata* Arne Novák¹ Jeřábkův přístup do kontrastu k romantickému pojetí látky z předhistorických Čech: „A ovšem tento postup nemožňuje nadobro použití metody, která k příbuzným námětům pudila po romantických Brentanovi, Grillparzerovi nebo Zeyerovi i syny pozdější doby Stiftera, Roberta Michela nebo Arnošta Dvořáka — vzkřísiti ve velkých a skladných obrysech mýtus, který zbožštěnou nebo heroizující formou typicky a symbolicky zhušťuje základní vztahy člověka k světu a k duchu, k mravu a k věčnosti, a tím je protikladem realismu s jeho snahou determinovat látku co nejvíce časově i místně, hospodářsky i sociálně.“ Zde vystihl Novák základní a zdařilý tvůrčí záměr Jeřábkův, i když kritikovi samotnému nebyl tento postup blízký a autorovi jej přičítá k tíži.

Následníka trůnu Neklana zpodobil Jeřábek jako měkkého, mírného člověka, hudebníka a pěvce vlastních písní, člověka nemalého duševního rozhledu, který ve spojení s cílevědomou a rozvážnou ženou Mladou, Horymírovou dcerou, vytváří ideální vládní dvojici.

Jeřábek se přidržuje tradičního podání pověsti, jak ji najdeme u Kosmy a především v Hájkově kronice. Podařilo se mu živě a dramaticky podat výjev lovu na zubry, při němž utrpěl smrtelné zranění kníže Křesomysl, sugestivní atmosféru má i závěrečná kapitola, zachycující zpověď zklamaného vladyky Horymíra, který očekával, že bude povolán ke dvoru vládnout za slabošského Neklana, mrtvé věštkyni Radce. Také celková nesnadná přeměna mlhavého mýtu v materialistický obraz dějinného úseku se setkala s úspěchem. Především obě kontrastní hlavní postavy, prudký, dravý Křesomysl, bezohledně potlačující odpor v zemi i rodině, lstivý, ale ne bez velkomyšlnosti, stoupenec pokroku v zemi, a stejně zarputile zaujatý Horymír, péjící na tradičním zemědělství, ztělesňují reálnou nebo aspoň pravděpodobnou srážku protikladných sil, ke které mohlo v předhistorických Čechách dojít. Konflikt Neklanův a Horymírův symbolizuje totiž hlubší a krvavý rozpor, který prochází zemí: vladykové se brání útěku svých nevolníků k důlní práci, dochází ke krvavým srážkám, k vraždám a paličství.

Autor citované už nejrozsáhlejší recenze *Hledačů zlata* Arne Novák ocenil protikladnou ústřední dvojici Křesomysla a Horymíra, jimž oběma ponechal Jeřábek rysy dobového barbarství a temné, pudové, křečovitě vůle, naproti tomu ústřední ženskou postavu, Horymírovu dceru a Ne-

¹ A. N. [= Arne Novák], *Mýtus a aktualita*. Lidové noviny 46, 1938, č. 306, str. 9, 19. 6.

klanovu manželku Mladu vidí jako typ značně mlhavý a abstraktní: „A přece jak málo přesvědčivá, jak matná a ideálně konvenční proti sytě nazřenému Křesomyslu nebo Horymíru, zosobněná syntéza proti ústřední tezi a antitezi románu, teoreticky postulovaná, smiřovatelka rozporu země a kapitálu, hotové ztělesnění státotvorné koalice! Spíše funkce než žena, abstraktum než plnokrevná realita, alegorie a formule místo mýtotovorné zkratky. Umělecká metoda Grillparzerovy Libuše, Stifterova Vítka, Michelova Hradu žen je Čestmíru Jeřábkovi odeprána, leda za cenu matné a nedokrevné abstraktnosti, jakou se vyčerpávaly počátky jeho prózy.“

Arne Novák ocenil spíše účinnost a básnivost přírodních scenérií. Fakt, že posuzuje dílo záměrně realistické a materialistické normami romantického zpodobení předdějinné doby Čech, vede jej k nepochopení vlastního přínosu Hledačů zlata. Marxistická literární historie naopak právě Jeřábekovo zdařilé úsilí o společenský román, motivovaný ekonomickými konflikty, po právu vyzvedá.

Také druhý díl románu, nazvaný *Medvědí kůže*, opírá se o známou pověst. Celý román odehrává se za Neklanovy vlády, sleduje jeho upevňování centralistické moci a vrcholí zobrazením boje s luckým knížetem Vlastislavem. Jeřábek tentokrát — k neprospěchu věci — zeslabil motivaci sociální a smysl odboje Lučanů proti Čechům motivoval spíše rodinnými zápletkami. I zde buduje na povahovém kontrastu, dokonce dvojím. Proti mírumilovnému, krveprolití odsuzujícímu Neklanovi stojí jako protiklad nejen drsný barbar Vlastislav, lucký kníže, ale i vладыka Tyr, Neklanův přítel od dětství, zdatný bojovník, který s Křesomyslovým mečem v ruce vede Čechy do rozhodující bitvy s Lučany. Utrpí v ní zranění, kterému po marném léčení podlehne. Kníže Neklan, přemýšlivý a rozkolísaný, si sám uvědomuje tento protiklad. V rozsáhlém monologu po smrti křesťanského kupce Klementa, od něhož se dovald o základech nové víry, která jej láká, formuluje odlišnost barbarské země a vzdělané ciziny i svou nezakotvenost symbolem medvědí kůže, který dal románu název: „Tyr — toť syrová země, tvrdá a drsná, nevlídná, ale pevná..., země, která unese skály a duby a která dává spolehlivě každého léta svou úrodu. Tyr — toť ona medvědí kůže, navenek nevzhledná, ale skrývající tělo plné síly a věrnosti. Klement by nad ním asi ohrnul nos, ale co by řekl mně? Řekl by, že jsem podoben stromu, jehož kořeny byly podemletry přívalem; že jsem rozdělen sám v sobě, že stojím nohama na půdě svých otců, ale srdcem té půdě nepatřím. A měl by pravdu, kdyby to řekl, a mohl bych mu na to odpovídat jedině: Dychtím po pravdě. Chci ji poznat, a dokud ji nepoznám, budu slabý a nejistý.“²

Tyr, který u Palackého a předtím už v Rukopise královédvorském nese jméno Čestmír, je motivován jinak než v Zeyerově tragédii Neklan: k hrdinské aktivitě nežene jej snaha ochránit rodnou zemi nebo prospět Neklanovi, ale především láska k Neklanově ženě, kněžně Mladě, které chce zaimponovat svou statečností. Teprve ve chvíli umírání pochopí, že

² Jeřábekova trilogie vyšla poprvé v nakladatelství J. R. Vilímka v letech 1938 (1. díl) a 1939 (2. a 3. díl) — v edici Vilímka knihovna. Citované místo z 2. dílu je na str. 199 až 200, citováno ze 4. vydání trilogie v nakladatelství Blok (Brno 1970). Jednotlivé díly mají 215 + 270 + 231 stran (ve vydání z roku 1970).

jeho hrdinství, které nepramenilo z čistých zdrojů, bylo tragicky marné. Motiv inspirace láskou k nedostupné ženě zopakoval Jeřábek už s menším úspěchem v osudu Vlastislavova rádce a důvěrníka Durynka, který obdobně zbožňuje Vlastislavovu manželku Častavu, násilím unesenou dceru českého vладыky. V postavě Durynkově a v jeho povaze, která jej dovede až k vraždě Vlastislavova synáčka a k vlastní smrti, přidržel se vcelku Jeřábek tradiční pověsti.

Závěrečný díl trilogie nese název *Bohové opouštějí zemi*. Odehrává se za vlády knížete Bořivoje, takže mezi druhým a třetím dílem uplynulo několik desetiletí. Bořivoj je Neklanův vnuk, dívka Ludiše, o jejímž znásilnění Vlastislavem Luckým se v Medvědí kůži vyprávělo (stala se pak ochránkyní Vlastislavova syna Zdislava před krutým Durynkem), je v závěrečném díle trilogie už stařenou a léčí jako zkušená bylinkářka nemocného knížete Bořivoje.

Základním konfliktem je srážka dožívajícího pohanství s vítězně nastupujícím křesťanstvím. Proti Bořivojovi a Ludmile, kteří na Moravě přijali křest a zavádějí novou víru v celé zemi, staví se jak Bořivojova matka Dobrava, tak především část Lučanů, vedená starostou Střeziborem a vладыkou Strojmiřem. Boj vyvrcholí pokusem stoupenců pohanství zmocnit se pražského hradu s odstranit Bořivoje. Tento pokus je odražen, Bořivojovo vojsko zvítězí a pohanská víra ustupuje definitivně do pozadí.

Také v tomto dílu vrací se motiv milostného okouzlení ženou knížete. V Medvědí kůži byl hnací silou jednání vладыky Tyra i zrádného Durynka, ve třetím díle pak platonický obdiv ke kněžně Ludmile vede Střeziborova syna Slavoje k pochopení křesťanství, k přijetí nové víry a k rozhodnutí postavit se proti vlastnímu otci i bratrovi.

Nejsoustavnější kritickou pozornost věnovaly Jeřábkově trilogii Lidové noviny. První dva díly posuzoval Arne Novák,³ třetí už po Novákově smrti Benjamin Jedlička.⁴ Ten ocenil, že Jeřábek udržuje rovnováhu mezi historickým základem a svou románovou osnovou, že odhaluje nejen kus národní historie, ale také ryze osobní hoře a štěstí člověkovy, zároveň však v závislosti na pověsti a historickém podání vidí omezení románu: „Neodvažuje se na přílišnou parafrázi a básnickou variaci hlavního historického děje, je spíše zdrženlivý než inspiračně výbušný, takže jeho román chvílemi budí takřka dojem historicky poučné beletrie. Vypráví svou dějepisnou zkazku s pozorným zaujetím, aby z ní vytěžil především psychologický děj a epický proud.“

František Götze, který v časopise Čteme podrobil analýze celou trilogii,⁵ uvítal v ní nejzávažnější Jeřábkovo prozaické dílo, přičemž vlastní vrchol spatřuje v prvním svazku, v Hledačích zlata. Dalším dvěma díly vyčítá, že hrdiny jsou problematikové a že svazkům ubylo na dramatickosti konfliktu. V něčem má jistě Götze pravdu, především motivace převratu v náboženské víře Slavojevě není dostatečně psychologicky

³ Viz pozn. 1 (o prvním dílu), o druhém pak: A. N. [= Arne Novák], *Kolem bitvy na Turském poli*, Lidové noviny 47, 1939, č. 289, str. 9, 11. 6.

⁴ Benjamin Jedlička, *Závěr Jeřábkovy historické trilogie románové*, Lidové noviny 47, 1939, č. 633, str. 3, 18. 12.

⁵ František Götze, *Závěr Jeřábkovy Legendy ztraceného věku*, Čteme 2, 1939–1940, č. 4, str. 58, 17. 1. 1940.

zvládnuta; avšak ocenění naopak zaslouží přesvědčivý obraz kolísání samotného knížete Bořivoje: vliv křesťanského kněze Michala sráží se s působením matky, která nepřijala novou víru, i pohanské vědmy Ludiše, jež ho při horečném onemocnění léčí. Teprve intrika závistivého strýce Děpolda, která má ohrozit život Bořivojův, přispěje k jeho uzdravení i k duševnímu vyzrání.

Román vrcholí vidinou, připomínající Vrchlického Legendu o svatém Prokopu: mračna beroucí na sebe obrysy pohanských božstev odcházejí ze země — a symbolizují nástup nové cesty.

Jeřábkovu románu dostalo se značné pozornosti kritiky⁶ — a vesměš šlo o přijetí kladné, nebo alespoň převážně kladné, s výhradami. V době, v níž historický román byl poměrně málo pěstován, sáhl Jeřábek k dávným pověstem, aby jejich oživením a domyšlením připomněl nutnost lásky k vlasti i obrany rodné země a nebezpečí dravých sousedů ze západu, což bylo v době kolem Mnichova a 15. března svrchovaně aktuální. Přitom Jeřábekova časovost působí nenásilně, vyrůstá ze zpracovávané látky, nevnučuje se. Rozhodně lze první Jeřábkovu historickou trilogii považovat za jedno z nejlepších děl autorových i za předního reprezentanta historické beletrie třicátých let.

Jeřábekova druhá historická trilogie *Sága našeho rodu* vyšla celá najednou, v roce 1959, v nakladatelství Naše vojsko. Pro autorovu kompoziční dovednost svědčí téměř shodný stránkový rozsah: první díl má 345 stran, druhý 348, třetí 325. Také počet kapitol je blízký, první i druhý díl mají po 37 kapitolách, třetí díl 33. Přitom kapitoly mají nestejný rozsah, některé jsou pouze jednostránkové (např. kapitola šestá 1. dílu), jiné zase rozsah až třicetistránkový (např. 27. kapitola téhož dílu). Přitom nezřídka se delší kapitoly člení ještě do relativně samostatných podkapitol.

Trilogie volně navazuje na předchozí Legendu ztraceného věku a zachycuje období od smrti Vratislavovy a nástupu mladičkého knížete Václava na trůn po smrt Václavovu na boleslavském hradě. Kněžna Ludmila, která v závěru první trilogie je mladičká novomanželka, zde už je babičkou.

Proti první trilogii, která čerpala z doby „předdějinné“, doby, kterou známe z pověstí a pro niž nemáme spolehlivé historické prameny, druhá trilogie se váže k letům, která už zachytily legendy a kroniky, byť i zde míra informací je nedostatečná (např. údaj o roku Václavovy smrti kolísá mezi roky 929—936; nevíme nic o tom, kdo byla manželka Boleslavova — Jeřábek si fikcí doplnil Biagotu, burgundskou šlechtičnu, která po osíření žila v Čechách).

Paradoxní je, že umělecky zdařileji a přitažlivěji vyzněly první dva

⁶ Kromě uvedených už recenzí možno zaznamenat ještě další: Karel Sezima, *Aktualizovaná báje* (Č. J.: *Hleďač zlata*), Liter. noviny 11, 1938, č. 3, str. 2; *ef.*, Č. J.: *Hleďač zlata*, Čtete 1, 1938—39, č. 4, 3. str. obálky, 25/11 1938; Karel Sezima, *Z nové tvorby románové* (Č. J.: *Hleďač zlata*), Lumír 65, 1938 až 39, č. 6, 302—309, 31/5 1939;

sš, Č. J.: *Meďvědí kůže*, Literární noviny 12, 1939, 223.

drb. [= Václav Brtník], Č. J.: *Bohové opouštějí zemi*, Zvon 40, 1939—40, č. 24, 333, 28/2 1940.

S., Č. J.: *Bohové opouštějí zemi*. Literární noviny 13, 1940, str. 22.

díly než závěrečný, soustředěný na vyvrcholení rivalského vztahu Václava a Boleslava. Je to zřejmě dáno tím, že první dva díly jsou vystavěny do jisté míry na detektivní zápletku: v prvním svazku řeší mladý soudce Radim záhadu, kdo zabil velitele Ludmiliny stráže Lutohněva. Podezírání Lutohněvova zástupce Tunnu, syna saského kupce, ale nemá dost důkazů. Teprve když Tunna zabije Ludmilu a předtím se jí vyzná z prvního zločinu, dodatečně může Ludmilina služebná přispět k odhalení Lutohněvova vraha.

Také druhý díl má svou vražednou záhadu: za nejasných okolností je proboden družiník Zbraslav, který po vraždě na Ludmile zabil pachatele Tunnu. Radimovo vyšetřování, které sudího postaví do palčivé krize svědomí, vede posléze k závěru, že Zbraslava probodla Tunnova sestra. Tento čin nepodařilo se už autorovi tak přesvědčivě psychologicky motivovat jako v prvním případě. Avšak dovednost v rozvíjení detektivních zápletek svědčí o využití zkušeností, které Jeřábek získal jako autor dvou detektivních knih z dvacátých let.

Třeba ocenit, že Jeřábek pronikl do rozporů složité doby, v níž se shora upevňuje v Čechách křesťanství, zatímco v lidu dosud dožívají pohanské kultury. Dobře vystihl základní dobové rozpory: mezi knížetem a zemany (jde o centralizaci či decentralizaci moci), mezi Čechami a německou říší (král Jindřich Ptáčník, vázaný bojem s agresivními Uhry a vlastní expanzí proti polabským Slovanům, zachovává vůči Čechům neutralitu, naopak čeká od Václava hmotnou pomoc). Třetím rozporem pak je uvnitř církve probíhající střetání staroslověnského obřadu s latinským.

Spor Václava s Boleslavem je motivován především vztahem k německé říši a k osudu polabských Slovanů, z nichž pochází i Drahomíra, matka obou knížat. Jeřábek, který pracuje metodou objektivního podání, nikdy nevstupuje jako vypravěč do příběhu, nekomentuje, nesoudí se znalostí dalšího vývoje událostí; zřekl se lákavé možnosti dát konfliktu vyústění vrhající nové světlo na záměry protagonistů: Boleslavovo bažení po knížecím stolci, motivované odporem proti Václavově ústupnosti před německou agresivitou a zvláště vůlí pomoci ohroženým polabským Slovanům, dostává dalšími událostmi Boleslavovy vlády ironický podtext. Je známo, že Boleslav po předchozích vojenských porážkách stal se snaživým spojencem německého krále Oty I. a nejenže mu vojensky pomáhal proti Uhrům, ale dokonce — z příčin ne dost jasných — bojoval po jeho boku i proti polabským Slovanům.

Třeba ocenit, že Jeřábek vychází z bedlivé analýzy společenských rozporů doby: kromě politického konfliktu s německou říší vstupují do hry i zájmy církevní, jak je představují zástupcové řezenského biskupa v Praze, nejprve velkohubý, svárlivý a břichopáskovský kněz Otto a poté jeho asketický nástupce Heřman, a také pozdější řezenský biskup Michal, který za pobytu v Praze formuluje sen o světovládné německé říši, které má církev napomáhat, protože „když nebude silné světské říše, nebude ani království Ježíšova“.⁷

Vedle dějově nabitých pasáží — a ty jsou v menšině — najdeme řadu kapitol popisných, dokreslujících, rozhovorových. Jako příklad může po-

⁷ Čestmír Jeřábek, *Tvé jméno, štěstí*, Praha 1959, str. 226.

sloužit 5. a 12. kapitola druhého dílu trilogie. Dosti často začíná Jeřábek kapitolu konstatováním, jaké bylo ve dnech děje počasí, např. kapitola 29. druhého dílu začíná takto: „Uprostřed týdne před Novým rokem nastalo tání, sníh napolovic zmizel, ale pak udeřily nové mrazy. Vítr se točil, vyčistil nebe“ atd. A předchozí kapitola: „Vánoce byly světlé. Všebor měl štěstí, vrátil se se svými lidmi dříve, nežli napadlo sněhu. Bylo ho množství...“ (str. 244).

Na Jeřábkově trilogii imponuje široká škála lidských typů z různých sociálních složek — od panovnických kruhů až po vladyky a lidové vrstvy, kterým je dopřáno vyjadřovat se k událostem a tlumočit své představy o životě. Tradičně se už Jeřábkovi méně přesvědčivě daří postavy ženské. Nejzevrubnější kritik trilogie František Götz⁸ právem konstatuje: „...ani Ludmila, ani Drahomíra nebyly formovány z veliké lidské představy — občas se mi zdají spíš skládané než jednotné vytvořené.“

Podobně má Götz výhradu k ústřední postavě trilogie: „Postava knížete Václava je celkem tvořena z prvků problematického lidství, které jsou Jeřábkovi vlastní, ale i tak našel tu romanopisec pozoruhodný vývoj a předvedl knížete Václava jako jednoho z velkých českých typů — i když jeho asketický ostych sáhnout po osobním štěstí, které jako by mu bylo odepřeno, není dost přesvědčivě vyloženo.“ Götz tu naráží na milostné nezmary Václavovy; zprvu miluje služebnou své babičky Ludmily Kojšou, která se jako otrokyně ze Středomoří dostala do Čech, ač vědomí panovnických povinností jej nutí potlačit lásku — a Kojšu si bere přítel Václavových dětských her Podiven, správce knížecích lesů. Stejně končí rezignací i krátkodobé zalíbení v Biagotě, se kterou se pak oženil Boleslav, a také vztah k šlechtické dceři z rodu polabských Slovanů Pribislavě.

Ve Václavově bytosti se sráží okouzlení krásami světa s náboženským zanícením, které jej vede k touze po mučednictví. Ovšem ve srovnání s Neklanem, hrdinou předchozí trilogie, který se důsledně zříká zbraní a krveprolití, Václava líčí Jeřábek v duchu legendistického podání jako statečného bojovníka ve chvílích nezbytí, jak dokládá jeho boj proti Radslavovi Zlickému (o tomto boji se ovšem dovídáme, stejně jako o Václavově tažení na Moravu, jen z dodatečného vyprávění, obojí se odehrálo v pětileté mezeře mezi prvním a druhým dílem trilogie). Také při boleslavské tragédii projevil Václav obrátnost v osobním střetnutí, odzbrojil Boleslava — a teprve jeho družinou je pak zabit.

Právem charakterizuje Götz druhou historickou trilogii Jeřábkovu jako „románové drama svědomí“ a oceňuje na ní, že se autor nedopustil násilného vkládání dnešních principů do historie, ale že usiluje přiblížit minulost v lidských osudech, v jejím společensko-historickém horizontu. I když střetání češství s němečtím, tak oživené druhou světovou válkou, lákalo k analogiím a aktualizacím, třeba konstatovat, že jim Jeřábek v podstatě odolal.

Konflikt Václava a Boleslava přitahoval odedávna české spisovatele, převážně však dramatiky — od Tyla přes Durycha, Lomá, Langra až po Milana Jariše (Boleslav I., 1953). Pojetí obou postav se přitom značně

⁸ František Götz, *Jeřábkovy románové drama svědomí*. Host do domu 6, 1959, č. 10, str. 471–472.

liší — od tradičního podání legend o svätci Václavovi až po vylišení Boleslava jako statečného odpůrce kolaborace s Němci, řečeno novodobou terminologií. Jeřábek nepropadl žádné z krajností ve výkladu postav, usiluje o zobrazení lidské složitosti.

V próze má toto téma menší frekvenci. Na počátku řady stojí román Josefa Lindy *Záře nad pohanstvem aneb Václav a Boleslav* (1818), na konci zatím prvotina Zuzany Skaličkové *Krev bratra mého* (1978), která se svým pojetím příliš neliší od Jeřábekova. I její Václav se mučí pochybnostmi a vlastní nerozhodností, navíc jej autorka vybavila podezřívavostí, uzavřeností do sebe a rozhodováním často ukvapeným a svéhlavým.

Jeřábekově druhé trilogii nedostalo se už zdaleka takové pozornosti ze strany kritiky, jak tomu bylo u *Legendy ztraceného věku*. Kromě citovaných už důkladné recenze Götzovy možno zaznamenat tři další kritické ohlasy.⁹ Koncem padesátých let byl historický román poměrně dost pěstován — především Václavem Kaplickým a Milošem Václavem Kratochvílem. Jeřábek podobně jako oni usiluje o historickou věrnost a směřuje k psychologickému a společenskému motivování jednání svých postav. Přidrží se spíše tradičnější, jiráskovské podoby historického románu, nesnaží se o „modernizaci“ dějin ani o nezvyklé úhly hodnocení (jaké nacházíme v současné historické próze u Václava Erbena, Oldřicha Daňka nebo v dobrodružné pohádkové trilogii Vladimíra Neffa).¹⁰

V rámci žánru realistického historického románu znamenají obě Jiráskovy trilogie přínos do široké palety české prózy s náměty z českých dějin — a také v autorově souhrnu díla patří mezi kvalitativně nejceněnější položky. Zasloužily by si hlubší analýzu, než jim mohla být věnována na nevelké ploše tohoto článku.

HISTORISCHE ROMANE VON ČESTMÍR JEŘÁBEK

Der Nestor der tschechischen Schriftsteller Čestmír Jeřábek (1893–1981) hat mit der historischen Prosa erst im reifen Lebensalter begonnen. Das Feld der Literatur betrat er kurz nach dem Weltkrieg, im Jahre 1921, mit einer auf Hamsuns Art verfaßten Erzählung *Výzva* (Aufruf), schon früher war er jedoch als Literatur- und Theaterkritiker sowie als Dichter tätig. Er blieb vom Einfluß des Expressionismus nicht unberührt und erreichte seinen ersten bedeutenden Erfolg mit dem *Kriegsroman Svět hoří* (Die Welt in Flammen, 1927). Hierauf entfaltete er die Genres des psychologischen Romans und Generationsromans und erst die Bedrohung der Tschechoslowakei durch die Aggressivität des deutschen Faschismus brachte ihn zur *Suche nach den Wurzeln der Volksgemeinschaft*. Diesem Bestreben widmete er zwei historische Trilogien. Die erste davon, *Legenda ztraceného věku* (Die Legende des verlorenen Zeitalters, 1938–1939), schöpft mehr aus Sagen als aus historischen Quellen. Die Ereignisse unter der Regierung der Fürsten Křesomysl, Neklan und Bořivoj (der letztgenannte ist der erste historisch nachgewiesene Przemyslide) erörtert Jeřábek auf Grund sozialer Konflikte — zwischen Bauern und Goldgräbern,

⁹ Zdeněk Kožmín, *Legenda — sága — skutečnost*. Literární noviny 8, 1959, č. 26, str. 4.

Zdeněk K. Slabý, *Historie učitelkou života*. Beseda 11, 1959, č. 19, str. 12.

Jindřich Uher, *Trilogie o úsvitu dějin českého národa*. Rovnost 4. 5. 1959, str. 4.

¹⁰ O typologii historické prózy viz především: Blahoslav Dokoupil, *K typologii historického románu*. Česká literatura 1979, č. 4, str. 308–320. Zde i další literatura.

Heidentum und Christentum, zwischen der immer stärker werdenden Macht der Fürsten und den dezentralistisch wirkenden Tendenzen des Landadels. — Einen analogen Charakter hat auch die zweite Trilogie, *Sága našeho rodu* (Die Sage unseres Geschlechtes, 1959). Sie knüpft an den vorherigen dreibändigen Roman an und erfaßt den Zeitabschnitt vom Tode Vratislavs und der Thronbesteigung durch den jungen Fürsten Václav bis zu dessen Tode auf der Boleslauer Burg. Während er in der ersten Trilogie die Verfahren des sozialen Romans benützte, ist die zweite Trilogie größtenteils auf detektiver Verwicklung aufgebaut (das gibt für den ersten sowie den zweiten Teil). Der Nachteil, der besonders in der zweiten Trilogie zum Vorschein kommt, ist die überwiegende Dialogisierung, die das Erzählen unterdrückt, sodaß sich die Handlung oft außerhalb des Gesichtsfeldes abspielt und nur diskutiert wird.

Die Vorzüge beider Trilogien kann man in nichtvereinfachter Psychologie, gewandter Konstruktion und in der Bewältigung eines umfangreichen historischen Materials finden.

•

•

•